

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЧАТКОВИХ ШКІЛ В УКРАЇНІ (50-ТІ РР. ХХ СТ.)

NORMATIVE AND LEGAL SUPPORT OF PRIMARY SCHOOLS IN UKRAINE (1950S OF THE 20TH CENTURY)

У статті здійснено аналіз ключових нормативно-правових документів, які вплинули на розвиток початкової освіти в 50-х рр. ХХ ст. Виділено й описано ключові моменти та характерні особливості кожного документа, який скеровував роботу початкових шкіл. Автор здійснює порівняння деяких аспектів розвитку початкової освіти досліджуваного періоду із роботою сучасних початкових шкіл.

Ключові слова: початкова освіта, постанова, відбудова, політехнічна освіта, відрив навчання від життя.

В статті проаналізовані ключові нормативно-правові документи, які вплинули на розвиток початкової освіти в 50-х рр. ХХ ст. Виділено й описано ключові моменти та характерні особливості кожного документа, який визначав роботу початкових шкіл. Автор порівнює деякі аспекти розвитку початкової освіти досліджуваного періоду з роботою сучасних початкових шкіл.

сравнения некоторых аспектов развития начального образования исследуемого периода с работой современных начальных школ.

Ключевые слова: начальное образование, постановление, восстановление, политехническое образование, отрыв обучения от жизни.

The article analyzes the key legal documents that influenced the development of elementary education in the 1950's. The key points and peculiarities of each document that directed the work of elementary schools were highlighted and described. The author compares some aspects of the development of elementary education of the studied period with the work of modern elementary schools.

Key words: elementary education, resolution, reconstruction, polytechnic education, separation of learning from life.

УДК 373.3.014.5(477)195(045)

Шугай Я.М.,

аспірант кафедри педагогіки й менеджменту освіти
КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти»

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Одним із найголовніших процесів, який супроводжує людину впродовж всього життя, є навчання. Без освіти, знань і навиків людина просто не мала б можливості вижити у світі, що постійно еволюціонує. Кожна країна має свою особливу історію розвитку освіти в конкретному регіоні. Не стала винятком і Україна. Наша країна пройшла унікальний шлях розвитку освіти й педагогіки, і за цей час отримала певні здобутки й поразки.

Однак найбільш бурхливий і стрімкий розвиток освіти в Україні відбувся в ХХ ст. Не менш важливою частиною цього розвитку стає становлення та функціонування початкових шкіл в Україні, які є своєрідним трампліном та опорою дитини з моменту початку навчання. Значний інтерес для дослідження становлять 50-ті рр. ХХ ст., адже саме тоді відбулося багато унікальних змін і нововведень, які вплинули на подальший розвиток початкової освіти по всій країні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Історичний шлях розвитку початкової освіти в ХХ ст. було висвітлено вітчизняними науковцями, серед яких Л. Березівська, Д. Василенко, Н. Гупан, Т. Денисюк, І. Каіров, Н. Красножон, В. Кузьменко, Л. Піроженко, О. Сухомлинська, О. Фізеші та ін.

Однак питання нормативно-правового регулювання діяльності початкових шкіл в Україні не було до кінця розкрито й потребує детального дослідження.

Мета статті – проаналізувати нормативно-правове забезпечення діяльності та функціонування початкових шкіл в Україні в 50-х рр. ХХ ст.

Виклад основного матеріалу. 50-ті рр. ХХ ст. можна впевнено назвати реформаторськими, адже продовжувався розвиток раніше започаткованих нововведень.

ськими, адже продовжувався розвиток раніше започаткованих нововведень.

Кінець 40-х рр. ознаменувався змінами в освітньому процесі. Активно йшла відбудова країни після закінчення Другої світової війни. У період із 1945 по 1949 рр. у роботі початкових шкіл в Україні відбулися значні зміни, які вплинули на подальшу трансформацію навчального процесу.

Так, у 1946 р. відбулося чергове оновлення змісту початкової освіти. У програмах для початкової школи було зроблене деяке скорочення і перерозподіл матеріалу за роками навчання. У 1949 р. Наркомосом УРСР було запроваджене обов'язкове загальне семирічне навчання. Обов'язкову освіту в обсязі семирічної школи повинні були здобувати діти в сільській місцевості та в промислових містах і центрах країни. Такі кроки були підготовчими до глобальних освітніх реформ у 50-х рр.

Внаслідок бойових дій на території України впродовж Другої світової війни була зруйнована чимала кількість шкільних приміщень. Хоча відбудова шкіл відбувалася значними темпами, приміщень катастрофічно не вистачало. Учні були змушені вчитися в дві, а подекуди й у три зміни, як, наприклад, у Сталінській, Миколаївській, Полтавській і Харківській областях. Такий режим роботи є вкрай несприятливим для дитячого організму та порушує санітарно-гігієнічні вимоги щодо навчання дітей, особливо молодшого шкільного віку.

Саме тому 28 січня 1950 р. Радою Міністрів УРСР була прийнята постанова № 191 «Про заходи про скорочення другої зміни навчання в школах УРСР у 1950–1951 навчальному році» [7]. У цій постанові відзначалося успішне запрова-

дження семирічне навчання в сільській місцевості та збільшення учнівського контингенту з 728 тис. учнів до 1 млн 23 тис. учнів, порівняно з 1948–1949 навчальним роком.

Однак поруч зі здобутками було вказано на суттєві недоліки в роботі місцевих органів влади. Зокрема, засуджувався вкрай низький рівень контролю за будівництвом нових шкіл і повільне звільнення шкільних приміщень, які використовуються не за призначенням. Керівникам місцевої влади було наказано до 01 серпня 1950 р. закінчити звільнення шкільних приміщень, які використовуються не за призначенням, виготовити 100 тис. нових парт і забезпечити перехід на першу зміну навчання учнів, особливо 1–4 класів.

Початок 50-х рр. ХХ ст. ознаменувався змінами в розширенні та впорядкуванні мережі шкіл. У зв'язку з переходом до обов'язкової семирічної освіти почали відкриватися нові початкові, семирічні і середні школи. Реорганізовувалися початкові школи в семирічні, а семирічні – в середні. Однак, як було вже зазначено, на практиці це відбувалося набагато важче, ніж очікувалося.

Відсутність належного контролю за якістю будівництва, повільне звільнення вже наявних приміщень і прагнення керівництва звітувати про успішне виконання плану п'ятирічки призводило до того, що школи не були забезпечені необхідним навчальним обладнанням і посібниками. Щоб врегулювати ситуацію, Рада Міністрів ССРСР видала розпорядження № 21963 від 17 листопада 1951 р. [11], у якому було вказано на недоліки контролю за надходженням навчально-наочного обладнання до шкіл і зобов'язано Раду Міністрів РСФСР в місячний термін розробити та скласти перелік мінімального набору типового наочного обладнання, необхідного для повноцінного функціонування початкових та інших шкіл. Відповідальність за виконання цього розпорядження було покладено на Ради міністрів союзних республік, міністерства і відомства.

Питання охоплення освітою населення постійно перебувало на контролі Міністерства освіти УРСР. Країні були потрібні грамотні й освічені люди, хоча б на базовому рівні, задля втілення єдиної мети – побудови комунізму. Згідно з постановою ЦК ВКП(б) від 14 серпня 1930 р. «Про введення загального обов'язкового навчання» [1, с. 111–113] обов'язковим навчанням в обсязі школи-семирічки повинні бути охоплені хлопці і дівчата в промислових містах, фабрично-заводських районах і робочих поселеннях. Але через соціально-політичні події в житті країни та невідповідальне ставлення до власних обов'язків місцевої влади облік дітей, які підлягають навчанню, не вівся або вівся не в повному обсязі. У постанові Ради Міністрів УРСР від 08 травня 1950 р. № 1345 «Про поліпшення обліку дітей і підлітків шкільного віку» наголошено,

що «за даними Статистичного управління УРСР на 01 січня 1950 р. лише по селах не було охоплено навчанням у школах понад 100 тис. дітей, які підлягають обов'язковому навчанню від 7 до 15 років» [8].

Саме тому цією постановою керівники відділів народної освіти, депутати, директори та завідувачі шкіл були зобов'язані забезпечити максимально повний і точний облік дітей і ввести в усіх школах книги обліку учнів та особові справи з обов'язковою наявністю свідоцтва про народження. Такий набір документів має місце і в сучасних школах та освітніх установах.

Варто зазначити, що бажаного результату вказана постанова не принесла, тому Наркомос періодично виносив це питання на контроль і підкріплював нормативними документами.

50-ті рр. ХХ ст. стали своєрідним «трампліном» для реформаторського переосмислення наявної системи освіти та побудови нової, яка б відповідала високим ідеалам у побудові комунізму.

Яскравим підтвердженням новітніх планів і реформ стають «Директиви по п'ятирічному плану розвитку ССРСР на 1951–1955 рр.», затверджені на ХІХ з'їзді ВКП(б) від 05–14 жовтня 1952 р. [1, с. 45]. Згідно з цим документом до кінця п'ятирічки планувалося завершити перехід від семирічної освіти на загальну середню освіту (десятирічка) в столицях республік, містах республіканського підпорядкування, в обласних, крайових і крупних промислових центрах, а також підготувати умови для повного здійснення в наступній п'ятирічці загальної середньої освіти (десятирічки) в інших містах і сільських місцевостях.

Ще одним нововведенням стала пропозиція почати здійснення політехнічного навчання в середній школі і зробити все необхідне для переходу на загальне політехнічне навчання.

Таке рішення було зумовлене тим, що школа давала формальні знання та готувала до вступу у вищі навчальні заклади, однак зовсім не відпрацьовувалися практичні навички, спостерігався відрив від життя. Як зазначає Л. Бондар, «з 1937 р. із програм початкових класів було вилучено уроки праці, заняття у майстернях і на пришкільних ділянках» [2, с. 66].

Багато випускників шкіл не бачили себе на заводах і фабриках, а прагнули лише навчатися далі. Така тенденція призвела до гострої нестачі кваліфікованих спеціалістів на промислових підприємствах. Тому й було прийняте рішення про політехнізацію освітнього процесу в школах.

Одними із перших кроків Міністерства освіти України, як пише Т. Денисюк, стало «впровадження з 1954 р. у загальноосвітніх школах виробничого навчання для поєднання загальноосвітньої підготовки з підготовкою до практичної діяльності в різних галузях народного господарства» [3].

Екзамен в початковій школі 1950–1957 рр.

Рік	Клас	Назва предмету			Дата
1950–1951	IV 4 екзамен	Російська мова (письмово і усно)	Арифметика (письмово і усно)	-----	Не вказано
1954–1955	IV 3 екзамен	Російська мова (письмово)	Арифметика (письмово)	Українська мова (письмово)	Не вказано
1956–1957	IV 3 (2) екзамен	Рідна мова	Арифметика	Російська мова (у школах із неросійською мовою навчання)	28 травня 31 травня 2 червня

У роботі початкових шкіл також відбулися зміни. У навчальні плани початкової школи, через 17 років, було повернуто такий навчальний предмет, як праця і практичні заняття. Метою повернення праці було залучення дітей до праці та виховання поваги та любові до своєї та чужої праці.

Ще одним документом, який вплинув на роботу початкових шкіл, стає постанова Ради Міністрів СРСР № 1342 від 01 липня 1954 р. «Про введення спільного навчання в школах Москви, Ленінграду та інших міст» [10]. Роздільне навчання було хлопців і дівчат було запроваджене в 1943–1944 н.р. з метою укріплення дисципліни та диференціації знань. Однак нововведення не принесло бажаних результатів через недосконалість і брак ресурсів.

Згідно з постановою № 1342 спільне навчання хлопців і дівчат, вводилося з 1954–1955 н.р. з 1 по 9 класи. Органи місцевого самоврядування та відділи народної освіти мали всіляко допомагати школам у покращенні роботи й укріпленні дисципліни учнів.

Задля зменшення навчального навантаження на учнів із 4 по 10 клас Радю Міністрів СРСР була прийнята постанова № 717 від 15 квітня 1954 р. «Про скорочення кількості екзаменів в школах» [9]. У початкових класах перевідні екзамені склали лише учні 4 класу, тому, починаючи з травня 1954 р., до переліку іспитів було включено: російську мову (письмово), арифметику (письмово), а в Україні додавалася ще й українська мова (письмово).

Якщо порівнювати постанови Ради Міністрів УРСР № 519 від 11 березня 1950 р. «Про перевідні і випускні екзамені та екзамені на атестат зрілості в школах Української РСР» [6] та вищезгадану постанову, то можна зробити висновок про дійсне розвантаження учнів початкової школи, хоча й не набагато. Така тенденція скорочення іспитів проіснувала декілька років, періодично оновлюючись. Так, у 1956 р. Міністерством освіти УРСР було видано наказ № 160 від 10 квітня 1956 р. «Про перевідні і випускні екзамені та екзамені на атестат зрілості в школах Української РСР в 1956 р.» [4]. Цим документом регламентувалася кількість екзаменів за класами та точні дати їх проведення (табл. 1)

Доцільно зазначити, що й у сучасній початковій школі учні також пишуть перевірні роботи у вигляді ДПА наприкінці 4 класу.

Оскільки в країні активно проводилася відбудова та розширення промислових підприємств, то для батьків, які працювали на заводах, іноді в дві зміни, гостро поставало питання догляду за дітьми в позанавчальний час. Учні середніх і старших класів могли попікнутися про себе самі, на відміну від учнів початкових класів.

Міністерство освіти УРСР видає наказ № 131 від 12 березня 1956 р. «Про організацію груп подовженого перебування учнів у школі» [5]. Організація груп подовженого перебування мала свої особливості, а саме:

1) витрати на утримання груп повністю компенсували батьки. В окремих випадках дозволялося звільняти від оплати не більше 15% учнів, їх утримання відбувалося за рахунок асигнувань на освіту;

2) першочергове право на зарахування до груп мали діти матерів-одиначок;

3) оптимальна кількість дітей у групі – 25–30 чоловік;

4) робочий день вихователя тривав не більше 5 годин на день;

5) під час перебування у групі учні виконували домашні завдання, ходили на прогулянки, брали участь у заходах, запланованих вихователем;

6) вихователь ніс повну відповідальність за довірених йому дітей.

Варто доповнити, що сучасна організація роботи груп подовженого дня мало чим відрізняється від 1956 р. Розпорядок дня залишився майже без змін, але основні відмінності полягають в тому, що зараз батьки не утримують повністю групи, а сплачують лише за харчування та купують настільні ігри, конструктори тощо. Педагогічне навантаження сучасного вихователя становить 30 годин на тиждень, тобто по 6 годин роботи щоденно.

На XX з'їзді Компартії України (1956 р.) [1, с. 46] були озвучені здобутки народної освіти: повсюдно здійснено загальне семирічне, а в великих містах – десятирічне навчання. Однак, враховуючи головну проблему шкільної освіти, відрив навчання від життя та недостатню підготовленість випускників до прак-

тичної діяльності, перед керівниками партійних органів ставилися завдання, необхідні для здійснення політехнізації шкіл. Пропонувалося не лише ввести нові навчальні предмети (переробити навчальні програми з метою посилення зв'язку навчання з практичною діяльністю), а й практично залучати учнів до праці на підприємствах, в колгоспах, на дослідних ділянках й в шкільних майстернях.

Як зазначає Л. Бондар, «у 1956 р. на освітянських нарадах незмінно обговорювалися проблеми реформування змісту шкільної освіти. Українські педагоги отримали можливість розробляти власні навчальні плани і програми» [2].

Вже наприкінці 1958 р. проект тезисів перебування й оновлення шкільної освіти було винесено для загальнонародного обговорення.

24 грудня 1958 р. Верховною Радою СРСР було прийнято «Закон про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти СРСР» [1, с. 53–61]. Головними змінами в освітньому процесі середньої школи став перехід від загальнообов'язкової семирічної освіти до загальнообов'язкової восьмирічної освіти. Повну середню освіту стали надавати середні загальноосвітні трудові політехнічні школи з виробничим навчанням. Для підготовки учнів до життя провідним початком навчання і виховання було визнано посилення тісного зв'язку навчання з працею. Початкова школа перестала бути автономною і стала складовою частиною восьмирічної освіти.

Висновки. Таким чином, підсумовуючи вищезазначене, можна зробити висновки що метою нормативно-правових документів 50-х рр. ХХ ст. було відновлення та відбудова освітнього процесу та шкіл, спрямування до політехнізації шкіл та підготовки до життя. До головних здобутків і нововведень можна віднести: запровадження семирічної, а пізніше й восьмирічної загальнообов'язкової освіти, відкриття груп подовженого перебування, скорочення навантаження на учнів початкової школи, а також посилення виховної й трудової складових частин із метою запровадження політехнічного навчання і зменшення відриву школи від життя.

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо у вивченні ідей розвитку початкової освіти в сучасній системі шкільної освіти з опорою на історичний досвід.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Абакумов А.А., Кузин Н.П., Пузырев Ф.И., Литвинов Л.Ф. Народное образование в СССР: Сборник документов 1917–1973 гг. Москва: Педагогика, 1974. 559 с.
2. Бондар Л.С. Развитие змісту початкової освіти (40–80-ті рр. ХХ ст.). Рідна школа. 2013. № 6. С. 64–68.
3. Денисюк Т.Ф. Історіографічний аналіз розвитку змісту початкової освіти України у 50–90-х рр. ХХ ст. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/1110/1/06dtfpou.pdf>.
4. Наказ заступника Міністра освіти УРСР П. Миргородського про перевідні і випускні екзамен та екзамен на атестат зрілості в школах УРСР в 1956 р. 10 квітня 1956 р. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 15. Спр. 1784. С. 15–17.
5. Наказ Міністра освіти УРСР Г. Пінчука про організацію груп подовженого перебування учнів у школі. 12 березня 1956 р. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 15. Спр. 1783. С. 210–214.
6. Постанова Ради Міністрів Української РСР про перевідні і випускні екзамен та екзамен на атестат зрілості в школах Української РСР. 11 березня 1950 р. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 15. Спр. 764. С. 36–45.
7. Постанова Ради Міністрів Української РСР про скорочення другої зміни навчання в школах УРСР у 1950–1951 навчальному році. 28 січня 1950 р. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 15. Спр. 764. С. 19–22.
8. Постанова Ради Міністрів Української РСР про поліпшення обліку дітей і підлітків шкільного віку. 08 травня 1950 року. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 15. Спр. 764. С. 146–147.
9. Постанова Ради Міністрів СРСР о скороченні количества екзаменів в школах. 15 квітня 1954 р. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 15. Спр. 1413. С. 16–17.
10. Постанова Ради Міністрів СРСР о введенні совместного обучения в школах Москвы, Ленинграда и других городов. 01 липня 1954 р. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 15. Спр. 1413. С. 18.
11. Розпорядження Ради Міністрів СРСР. 17 листопада 1951 р. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 15. Спр. 895. С. 16.